

Demir, Rugeş (2022). "V. Propp'un Yapısalcı Kuramı Bağlamında Bir Masal Çözümlemesi: 'Felaket Şimdi Mi Gelsin Sonra Mı?' ". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 12, s. 205-224.

V. PROPP'UN YAPISALCI KURAMI BAĞLAMINDA BİR MASAL ÇÖZÜMLEMESİ: "FELAKET ŞİMDİ Mİ GELSİN SONRA MI?"

V. PROPP'S ANALYSIS OF A TALE WITHIN THE CONTEXT OF THE STRUCTURAL THEORY: "SHOULD THE DISASTER COME NOW OR LATER?"

Doktora Öğrencisi Rugeş DEMİR*

Kastamonu Üniversitesi

demirruget@gmail.com

Öz

Halk edebiyatının sözlü anlatım türlerinden biri olan masal, dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmiş önemli bir türdür. Masalların pek çok işlevsel niteliğe sahip olması ve günümüze kadar gelebilmesi onun toplumların dilini, dinini ve yaşayışını yansıtan kültürel bir kod taşıyıcısı olmasından kaynaklanmıştır. Bu bakımdan masallar, diğer sözlü anlatı ürünleri gibi çeşitli yöntemlerle çözümlenmiş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kuram ve yöntemlerden biri Rus halk bilimci Vladimir Propp'un ortaya koyduğu "Masalların Yapısal Çözümlemesi" yöntemidir. 'Morfolojik Yöntem' olarak da bilinen "V. Propp Metodu", masalların işlevlerini ortaya koymayı ve masalların yapısını düzenleyen sabit yasaları belirlemeyi amaçlamıştır. Buradan hareketle çalışmada Mardin'in Midyat ilçesinde görüşme yöntemi ile derlenen "Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?" adlı masal Propp metoduna göre incelenmiştir. Ayrıca çalışmada masalın motifleri tespit edilmiş ve motiflerin, Stith Thompson'ın *Motif İndeks of Folk Literature* adlı eserindeki karşılıkları verilmiştir. Makalede ilk olarak masallar ve Propp metodu hakkında bilgi verilmiş ardından Mardin'den derlenen

* ORCID: orcid.org/0000-0003-3262-1867

“Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” isimli halk masalı bu yöntem çerçevesinde analiz edilmiştir. Masalda tespit edilen işlevler ve eylem alanları Propp’un yapısal çözümleme metoduna uygunluk göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Masal, V. Propp Metodu, Morfoloji, Halkbilimi, “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?”

Fairy tale, which is one of the oral expression types of folk literature, is an important genre that has survived to this day by being transferred from generation to generation. The fact that the tales have many functional qualities and that they have survived to the present day is due to the carrier of a cultural code that their societies have reached and chosen their religion and life. In this respect, tales, like other oral expression products, have been analyzed and interpreted by various methods. One of these theories and methods is the “Structural Analysis of Tales” method put forward by the Russian folklorist Vladimir Propp. From this point of view, the “Should the Disaster Come now or Later?” compiled by interview method in the Midyat district of Mardin. Interpretation of the fairy tale named Propp according to the method. In addition, the motifs of the tale it contains were determined and the motifs were given their equivalents in Stith Thompson’s *Motif Index of Folk Literature*. In the article, after the information about the fairy tales and Propp methodology was published, the “Should the Disaster Come now or Later?” tale named was analyzed within the scope of this method. The function and action areas determined in the tale were deemed suitable for Propp’s structural analysis method.

Keywords: Folktale, V. Propp Method, Morphology, Folklore, Should the Disaster Come Now or Later?.

Giriş

Masal, Türk halk edebiyatı anlatıları içerisinde önemli bir yeri bulunan ve tüm toplumlarda benzer özellikler taşıyan evrensel bir sözlü kültür ürünüdür. Tarihsel süreç içerisinde oldukça eskiye dayanan masallar, dilden dile ve kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmiş nadir türler arasında yer almaktadır. Masal kelimesi, Türk dilinde sözlük anlamı itibarıyla “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür” şeklinde

tanımlanmaktadır (TDK, 2019: 1630). Bunun yanında pek çok araştırmacı, masalla ilgili tanımlar yapmış ve bazı görüşlerde bulunmuştur. Bunlar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Pertev Naili Boratav, masalı “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamı ile hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa bir anlatı” şeklinde tanımlamıştır (Boratav, 2016: 85). Şükrü Elçin ise masalı “Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi” şeklinde tanımlamıştır (Elçin, 2011: 368). Saim Sakaoğlu, masalların hayal âleminin ürünleri olduğunu belirtmiş olsa da dinleyiciyi inandırabilen özelliklerinin olduğunu da ifade etmiştir (Sakaoğlu, 2016: 17) Umay Günay ise masalların okuma yazma bilmeyen halk için okuryazar halkın romanı ve hikâyesi olduğunu belirtmiş ve masalın toplumdaki konumuna dikkat çekmiştir (Günay, 1975: 368).

Masallar, diğer sözlü anlatı ürünleri gibi pek çok kuramsal yöntemlerle incelenmiş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Dünyada ve Türkiye’de çeşitli araştırmalara konu olan masalların incelenmesinde kullanılan yöntemlerden biri Vladimir Propp’un “Masalların Biçimbilimi” adlı yöntemidir. Propp, bu metotla masalların temel yapısını belirlemeyi ve masalın işlev şemasını çıkarmayı hedeflemiştir. Buradan hareketle makalede öncelikle halkbilimi uzmanı olan Vladimir Propp’un “Masalın Biçimbilimi” adlı kitabında yer verdiği anlatı çözümleme metodu hakkında bilgilere yer verilmiş ardından Mardin ilinden derlenen “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” adlı masal bu kuram çerçevesinde analiz edilmiştir.

Çalışmanın amacı; Mardin’in Midyat ilçesinden derlenen “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” adlı halk masalını Propp yöntemine göre incelemek ve masallara dair ulusal boyuttaki çalışmalara katkı sağlamaktır.

1.Vladimir Propp ve Morfolojik Yöntem

Dilbilim ve halkbilimi gibi alanlarda uzman bir kişi olan Propp, 1895 yılında Petersburg’da dünyaya gelmiştir. Propp, Rus halk masalları üzerine yaptığı çalışmalarıyla ve özellikle de “Masalın Biçimbilimi” adlı çalışması ile bilinmiştir. Özellikle Folklor

disiplininde önemli olan bu çalışma 1958 yılından sonra pek çok dile (İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Türkçe) tercüme edilmiştir. (Propp, 2017: VII-IX). Rus halkbilimci Propp bu çalışmasında masalların yapı özellikleri üzerinde durmuş ve kendisinden önceki masal incelemelerini eleştirmiştir. Çalışmasında öncelikle masalın ne olduğunu ifade eden Propp, daha sonrasında kendi yöntemini tanıtmış ve masallardaki fonksiyonları açıklamıştır (Propp, 2017: XI). Propp, masalların yapısını oluşturan bu işlevlerin sayısını otuz bir bu fonksiyonları üstlenen kişi sayını da yedi olarak belirlemiştir. Bu metoda göre kişi ve fonksiyon sayısı değişmekte, ancak fonksiyonların sıralaması değişmemektedir. Aynı zamanda işlevler aynı masal içerisinde pek çok kez yinelenabilmektedir. Propp'un bu yapısalcı yöntemi bir inceleme metodu olarak hâlâ günümüzde kullanılmaktadır (Günay, 1975: 27).

Propp, olağanüstü masalların ana bölümlerini tespit eder, sonra da bu bölümleri karşılaştırır. Çalışmanın sonucunda ise masalın biçimsel yapısı ortaya çıkar. Bu metoda göre incelenen masalarda değişen ve değişmeyen değerler görülür. Kişilerin isimleri ve özellikleri değişim gösterirken kişilerin eylemleri ve fonksiyonları değişim göstermez. İşlevlerin masalın değişmez unsurlarını ne derece temsil ettiğini belirlemeye çalışan Propp, yaptığı inceleme sonucunda işlevlerin tekrarlandığını tespit eder. Başka bir deyişle masal kişileri birbirlerinden ne kadar farklı görünürlerse de genellikle aynı eylemleri yerine getirir. Dolayısıyla bir fonksiyonun gerçekleşmesini sağlayan yol değişebilir fakat işlev değişmez. Masallardaki kişilerin işlevleri de sınırlıdır.

Propp'un ortaya koyduğu bu metot pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Çünkü Propp'un yapısalcı çözümleme yöntemi sadece masalları hatta yalnızca olağanüstü masalları kapsamıştır. Bu açıdan bakıldığında metodun sınırlı bir alanı kapsadığı görülmüştür. Konuyla ilgili ilk eleştirilerden birini Fransız antropolog Levi Strauss yapmıştır. Strauss, Propp'un anlatıların içeriğini göz ardı ettiğini ve sadece anlatıların biçimi üzerinde durduğunu ifade etmiştir. Strauss'a göre bu kuramda deneysel içeriğin kurulamamasına bağlı bir analiz eksikliği de vardır. Çünkü bu kuramla beraber çoğul olan "masallar"ın yerini tekil olan

“masala” bıraktığı vurgulanmıştır. Ayrıca Strauss, kuramda bulunan işlevlerin bazılarının birbirine benzediğini dolayısıyla bu işlevlerin tek bir başlık altında incelenebileceğini ileri sürmüştür (Levi Strauss, 1993: 180-181). Yine bir başka eleştiriyi de Fransız filozof Tzvetan Todorov yapmıştır. Todorov, Propp'un iki farklı eylemle aynı eylemin iki bakış açısından sunulmasını birbirine karıştırdığını ileri sürmüştür. Todorov'a göre masallardaki en küçük diziliş bir olasılığın gerçekleştiği ve bu gerçekleşmenin başarı ya da başarısızlıkla sonuçlandığı bir üçlüden oluşmaktadır. Dolayısıyla Todorov, Propp'un dizimsel yaklaşımını sabit ve değişken öğeleri birbirinden ayırt edemediğini ileri sürmüş ve bu yönden eleştirmiştir. (Todorov, 1987).

Bu kuram her ne kadar eleştirilse de farklı disiplinlerde ve farklı çalışma alanlarında güncelliğini korumuş ve kullanılmıştır. Propp'un bu metodu, sadece masalla sınırlı kalmamış mesnevi (Yiğit, 2018), halk müziği (Gürdal, 2012), film (Kılıç, 2018), Karagöz oyunu (Temel, 2010) ve destan (Bars, 2014) gibi türlere de uygulanmıştır.

Vladimir Propp'un masallarda tespit ettiği 31 işlev ise şu şekildedir:

1.Haneden biri evden uzaklaşır (Uzaklaşma - β)
2.Kahraman bir yasakla karşılaşır (Yasaklama - γ)
3.Yasak çiğnenir. (Yasak çiğneme - δ)
4.Saldırgan bilgi edinmeye çalışır. (Soruşturma - ε)
5.Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar. (Bilgi toplama - ζ)
6.Saldırgan kurbanını aldatmayı dener (Aldatma, simgesi η)
7.Kurban aldanır ve istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (Suça katılma - θ)
8.Saldırgan aileden birine zarar verir. (Kötülük - A)
8a.Ailenin birinin bir eksiği vardır. Aileden biri bir şeyi elde etmek ister. (Eksiklik - a)
9.Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek veya buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider. (Aracılık - B)

10.Arayıcı eyleme geçmeye karar verir. (Karşıt eylemin başlangıcı - C)
11.Kahraman evinden ayrılır (Gidiş - ↑)
12.Kahraman büyülu bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama ile karşılaşır. (Bağışçının ilk işlevi - D)
13.Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir. (Kahramanın tepkisi - E)
14.Büyülü nesne kahramana verilir. (Büyülü nesnenin alınması - F)
15.Kahraman aradığı nesnenin bulunduğı yere ulaştırılır (Bir kılavuz eşliğinde Yolculuk - G)
16.Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelirler (Çatışma - H)
17.Kahraman özel bir işaret edinir. (Özel işaret - I)
18.Saldırgan yenik düşer. (Zafer - J)
19.Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (Giderme - K)
20.Kahraman geri döner. (Geri dönüş - ↓)
21.Kahraman izlenir. (İzleme - Pr)
22.Kahramanın yardımına koşulur. (Yardım - Rs)
23.Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi ülkesine ya da başka bir ülkeye varır. (Kimliği gizleyerek gelme - O)
24.Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer. (Asılsız savlar - L)
25.Kahramana güç bir iş önerilir. (Zor iş - M)
26.Güç iş yerine getirilir. (Zor işi yerine getirme - N)
27.Kahraman tanınır. (Tanı(n)ma - Q)
28.Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün kimliği ortaya çıkar. (Ortaya çıkarma - Ex)
29.Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (Biçim değıştirme - T)
30.Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır.

(Cezalandırma - U)

31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar. (Evlenme - W)

V. Propp, bu incelemeyle masallardaki ortak unsurlardan hareketle masalların yapısını ortaya koymuştur. Yukarıda sıralanmış olan 31 fonksiyon belirli bir mantıksal çerçeveye göre oluşturulmuştur. Her masalda bu fonksiyonların bir kısmı bulunmamakta bir kısmı ise masalın farklı bölümlerinde yinelenmektedir. Dolayısıyla Propp'un bu çalışmasına göre farklı coğrafyalarda ve kültürlerde olan masalların belli bir yapısı vardır ve bu yapı her yerde aynıdır. Başka bir deyişle dünya üzerinde bulunan tüm masallar, ortak bir yapı üzerine kurulmuştur (Çıblak, 2005: 133). Bu bakımdan bu metotla tüm masalların yapısının ortaya çıkarılabileceği savunulmuştur.

Propp'a göre tespit edilen işlevlerin de yedi eylem alanı bulunmaktadır. Başka bir deyişle bu işlevleri yerine getiren yedi şahıs vardır. Bu şahıslar şunlardır: Saldırgan, Bağışçı, Yardımcı, Aranılan Kişi, Gönderen, Kahraman ve Düzmece kahraman. (Propp, 2017: 28). Masaldaki fonksiyonlar bu yedi karakter arasında dağılım gösterir.

2. "Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?" Masalı

"Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?" adlı halk masalı, Mardin'in Midyat ilçesinde H. Arslan adlı bir ev hanımından derlenmiştir. Masalda Ebubekir ismindeki bir kahramanın yaşadığı felaketler ve kahramanın bu felaketler karşısında gösterdiği sabır anlatılmaktadır. Masal tip olarak "Asıl halk masalları" kategorisine girmektedir. Masal, yörede farklı ırklara mensup insanlar tarafından farklı dillerde anlatılmaktadır. Dolayısıyla masalın, Mardin'de pek çok kişi tarafından bilindiğini söylemek mümkündür. Masalın farklı bölgelerde pek çok varyantına da rastlanmaktadır. Bu masal, *Taşeli Masalları* adlı çalışmada "Gençlikte mi İhtiyarlıkta mı?" (Alptekin, 2002: 72) *Bayburt ve Gümüşhane Masalları* adlı eserde "Gençlikte mi Kocalıkta mı?" (Sakaoğlu, 2002: 343) Tunceli masallarında ise "Felakete Uğrayan Adam" adıyla geçmektedir (Kaval, 2019: 426). Bu masal ayrıca Ömer Seyfettin'in *Turan Hikâyeleri* adlı eserinde "İhtiyarlıkta mı

Gençlikte mi?” adıyla geçmektedir. Hikâyede zengin bir bey olan Hasan Bey’in rüyasına bir derviş girer. Derviş, Hasan Bey’e başına bir felaket geleceğini söyler. Hasan Bey, felaketin gençlikteyken başına gelmesini ister ve ardından kahramanın başına birden çok felaket gelir (Seyfettin, 2020).

Yapısal çözümleme yöntemini Türk masalları üzerine uygulayan ilk araştırmacı Umay Günay’dır. Günay, “Elazığ masalları (İnceleme-Metin)” isimli doktora tezinde yirmi kaynak kişiden derlediği yetmiş masalı Propp metoduna göre incelemiş ve çözümlemiştir. Pek çok araştırmacı tarafından farklı Türk masalları üzerine denenen Propp metodu, bu makalede Mardin yöresinden derlenen “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” masalı üzerine uygulanmıştır.

Çalışmanın sonunda “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” masalının Propp metodundaki işlevlerle ortak özellikler taşıdığı görülmüştür. İncelenen masalın analizi ise şu şekildedir:

2.1.Masalın Olay Örgüsü

1)Zamanın birinde çiftçilik yapan Ebubekir isminde bir adam, hanımı ve iki oğluyla beraber köyde yaşar.

2)Ebubekir bir gün kötü bir rüya görür. Rüyasında bir adamın yanına geldiğini ve kendisine “Felaket şimdi mi gelsin sonra mı?” şeklinde bir soru sorduğunu görür.

3)Ebubekir aynı rüyayı birkaç defa görür ve hanımına durumu anlatır. Ebubekir, hanımıyla birlikte felaketin şimdi gelmesi konusunda karar alırlar.

4)Ebubekir, rüyasında kendisine soru soran adama cevabını verir. Aradan çok zaman geçmeden Ebubekir’in hayvanlarına kurt saldırır ve ertesi gün de adamın evi yanar.

5)Evinden, işinden ve hayvanlarından olan Ebubekir, hanımını ve çocuklarını yanına alarak bulunduğu yeri terk eder ve başka bir köye gidip orada çobanlık yapar.

6)Ebubekir’in bulunduğu köye zengin bir tüccar misafir olur. Köyün ağası, tüccarı karşılama ve ilgilenme görevini Ebubekir’e verir. Tüccarın, yemeğini ve temizliğini de Ebubekir’in hanımı üstlenir.

7)Tüccar, Ebubekir'in hanımından etkilenir ve ona göz koyar. Tüccar bir fırsatını bulup kadını kaçıır. Bu olay üzerine Ebubekir, çocuklarını yanına alıp bu köyü de terk eder

8)Ebubekir, çocuklarıyla beraber başka bir köye giderken yolda karşısına bir kurt çıkar ve kurt, Ebubekir'in bir çocuğunu kapar.

9)Ebubekir, çocuğunu kurtarmaya çalıştığı sırada diğer evladını da nehre düşürür. Çocuk suya kapılıp gider.

10)Tek başına kalan Ebubekir yıllarca perişan olur. Aradan yıllar geçer ve Ebubekir başka bir yöreye gider.

11)Bu yörede bir padişah seçimi olur. Yörede padişah seçimi de bir âdete göre yapılır. Âdete göre vezir tarafından bir kuş uçurulur sonrasında kuşun birinin omzuna konması beklenir. Kuş, kimin omzuna konarsa padişah o kişi kabul edilir.

12)Vezir tarafından uçurulan kuş, Ebubekir'in omzuna üç defa konar. Ebubekir, yöreye padişah olur.

13)Ebubekir, o yörede annesi ve babası olmayan iki çocuğu evlatlık alır ve onları kendine vezir yapar.

14)Ebubekir, padişah olduğu gün yöredeki tüm tüccarların tutuklanması emrini verir. Yörede tüccarların çoğu tutuklanır.

15)Vezirler, tüccarın evi diye girdikleri bir evde yıllar önce kaçırılan anneleriyle karşılaşır ve vezirler, kardeş olduklarını anlar.

16)Evinde vezirleri gören tüccar, bu durumdan rahatsız olur ve padişaha gidip şikâyetini anlatır.

17)Ebubekir, şikâyet üzerine tüccarın evine gittiğinde orada hanımını görür ardından çocuklarını tanır. Kadın başına gelenleri kocasına ve evlatlarına anlatır.

18)Padişah, tüccarı zindana attırarak onu cezalandırır.

19)Padişah, hanımına ve çocuklarına kavuşur.

2.2.Masalın Motifleri

Halk edebiyatı anlatılarında motif önemli bir yere sahiptir. Motif ile ilgili en önemli çalışmayı Stith Thompson yapmıştır. Thompson, *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserinde motifi şu şekilde tanımlamıştır: "Eskiden beri yaşamak kabiliyetine sahip

olan masalın en küçük unsurudur.” (akt. Alptekin, 2002: 113). Diğer bir ifadeyle “Motif, sözlü anlatı ürünlerinde yer alan kişi, karakter, durum, yer, mekân, olay ve olgu gibi unsurları en küçük anlamlı birim haline getirerek anlatı metninin tanımlanmasında önemli rol oynayan bir unsurdur” (Demir ve Öztürk, 2022: 75). Masalda tespit edilen motifler, *Motif Index of Folk-Literature* adlı çalışmaya göre karşılıkları tespit edilmiştir. Masalda tespit edilen motifler şu şekildedir:

D1810.8.2. Rüya yoluyla alınan bilgi

Ebubekir, rüyasında başına bir felaket geleceği haberini alır.

G11.2. Yamyam devler

Ebubekir'in çocuğunu kaçıran dev, insan eti yiyen bir yamyamdır.

G 420. Dev tarafından kaçırılma

Nehrin karşı tarafında babasının gelmesini bekleyen bir çocuk, dev tarafından kaçırlır.

H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme

Ebubekir'in iki evladı, İki kardeş, başlarından geçenleri padişaha anlatır.

H 1385.9. Kaybolan ailenin araştırılması

Hanımını ve iki evladını kaybeden adam, onları bulmak için epeyce uğraşır.

H 1553. Sabır imtihanı

Eşini, çocuklarını, malını ve mülkünü kaybeden Ebubekir, tüm olanlara sabreder ve sonunda hem ailesine kavuşur hem de bir yörenin paşası olur.

N111.2.2. İkiyüzlü kader

Başına bir sürü felaket gelen adam, en sonunda köyün paşası olur ve ailesine kavuşur.

R131.2. Terk edilen veya kaybolan çocuğu değirmenci kurtarır

Nehirdeki sulara kapılan çocuğu bir değirmenci kurtarır.

W26. Tahammül

Yaşadığı felaketlerle her şeyini kaybeden kahraman, tüm olanlara karşı tahammül gösterir.

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Padişahlık seçiminde kuş, Ebubekir'in omzuna üç defa konar (Thompson, 1955).

2.3.Propp Yöntemine Göre Masalın Tahli

Masalların başında yer alan başlangıç formelleri Propp'un metodunda bir işlev özelliği taşımamaktadır. "Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?" masalında yer alan "Bir varmış bir yokmuş zamanın birinde çiftçilikle uğraşan bir adam varmış" giriş formeli Propp metodunda başlangıç durumu olarak tanımlanır ve "a" simgesi ile belirtilir.

I. Hareket

- 1.Ebubekir isminde çiftçilik yapan bir adam vardır (α)
- 2.Ebubekir rüyasında bir adamın kendisine "Felaket şimdi mi gelsin sonra mı gelsin" şeklinde bir soru sorduğunu görür. (D2)
- 3.Ebubekir soruların ikisini hoş karşılamaz ve cevap vermek istemediğini bildirir. (E2)
- 4.Ebubekir aynı rüyayı birkaç defa daha görür ve aynı soruları duyar (D2)
- 5.Ebubekir, hanımıyla danışır ve felaketin şimdi gelmesine karar verirler (E7)

II. Hareket

- 1.Ebubekir, başına gelenlerden sonra hanımını ve çocuklarını yanına alıp köyü terk eder. (β 1)
- 2.Ebubekir'in çobanlık yaptığı köye zengin bir tüccar gelir. Ebubekir'in hanımı, tüccarın yemeğini ve temizliğini yapar. Tüccar, yemekleri ve temizliği yapan kadının kim olduğunu merak eder ve bu yönde sorular sorar. (ϵ 1)
- 3.Tüccar, kendisine yemek yapan kadının çobanlık yapan Ebubekir'in karısı olduğunu öğrenir. (ζ 1)
- 4.Tüccar, bir fırsatını bulur ve Ebubekir'in hanımını kaçıtır. (A1)
- 5.Ebubekir, hanımının kaçırılması üzerine iki evladını yanına alıp köyü terk etmeye karar verir. (C)

6.Ebubekir çocuklarıyla beraber buldukları yerden ayrılırlar. (β1)

7.Ebubekir, başka bir yere giderken karşlarına bir kurt çıkar ve kurt bir çocuğu kapar. Diğer çocuk da nehre düşer ve suya kapılır. (a1)

8.Ebubekir'in kaldığı yerin yakınlarında padişahlık seçimi yapılır. Vezirin uçurduğu kuş kimin omzuna konarsa padişah o kişi olur. (H1)

9.Kuş, Ebubekir'in omzuna konar. (I3)

10.Ebubekir ülkeye padişah olur. (K4)

III. Hareket

1.Ebubekir padişah olunca tüm tüccarların tutuklanmasını ve ülkeden atılmasını emreder. (H2)

2.Ebubekir'in hanımını kaçıran tüccar, evine vezirlerin girdiğini görür ve padişahın yanına gider. Tüccar, vezirleri padişaha şikâyet eder. Ebubekir, tüccarın evine geldiğinde hanımını görür ve ardından vezirlerin babası olduğunu anlar. Ebubekir yıllardır kayıp olan hanımını ve çocuklarını bulur. (K4)

3.Ebubekir, bu olaylar üzerine tüccarı, askerlerine yakalatır. (I2)

4.Tüccar, zindana atılır. (U)

5.Ebubekir, ailesine kavuşur ve mutlu bir hayat sürer. (wo)

Masalın işlev şeması:

I. Hareket

(D2) - (E 2) - (D2) - (E7)

II. Hareket

(β 1) (ε1) (ζ 1) (A 1) (C) (β1) (a 1) (H1) (I3) (K4)

III. Hareket

(H 2) - (K4) - (I2) - (U) - (wo)

Yukarıda görüldüğü üzere masal, üç hareket alanından oluşmuştur. Masalın ikinci ve üçüncü hareketi H-I çiftini kapsamaktadır. Masal kahramanı olan Ebubekir'in başından geçen olaylar, birbirini takip ederek gerçekleşmiştir. Masalda on dokuz işlev tespit edilmiştir.

2.4. Masalın Kişileri ve Eylem Alanları

V. Propp, masaldaki fonksiyonları gerçekleştiren kişilerin eylem alanları olduğunu ifade etmiştir. Fonksiyonlarını tespit edilen bu masalın eylem alanlarını yerine getiren karakterler ile Propp'un ortaya koyduğu karakterler arasında kısmen benzerlik görülmüştür. Propp tarafından belirlenen fonksiyonların tümünün bir masalda bulunma zorunluluğunun olmadığından eylem alanlarından bazılarının da bulunmaması son derece doğal bir durumdur. Buna göre "Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?" masalında yer alan eylem alanları şu şekildedir:

Kötü kişinin eylem alanı: Anlatıda saldırgan ve kötü kimliğe sahip olan kişi tüccardır. Tüccar, geldiği köyde kendisine hizmet eden Ebubekir'in hanımına göz koyar ve ilk fırsatta da kadını kaçıtır. Tüccar, kadını kocasından ve çocuklarından ayırarak aileye zarar verir. Bu bakımdan tüccar, masalın tamamında kötü davranışlar sergileyerek saldırgan bir kimlikle ön plana çıkar.

Bağışçının eylem alanı: Anlatıdaki bağışçı vezirdir. Masalda ülkenin veziri, padişah seçimleri için gereken hazırlığı yapar ve halkı bu konuda bilgilendirir. Masalın düğüm bölümünde halkı boş bir yere toplayan vezir, kuşu uçurur ve ülkesi için bir padişah seçer.

Yardımcı: Masalın başkahramanı olan Ebubekir'e yardım eden kişi, köyün ağasıdır. Masalın başında evini ve hayvanlarını kaybeden Ebubekir, başka bir köye gider ve o köyün ağasına derdini anlatır. Ağa, Ebubekir'i köyünde misafir eder ve ona bir iş verir. Ebubekir, ağa sayesinde köyde çobanlık yapar. Ayrıca ağa, Ebubekir'in para kazanması için tüccarla ilgilenme görevini ona verir. Tüccar masalda her ne kadar Ebubekir'e zarar verse de ağa bunu yardım amaçlı yapar.

Kahramanın eylem alanı: Anlatının kahramanı Ebubekir'dir. Ebubekir anlatının başından sonuna kadar aktif bir rol oynar. Kahraman, masalın başında bir rüya görür ve bu rüyada verdiği karar ile başına pek çok felaket gelir. Felaketleri üst üste yaşayan kahraman bir süre sonra güçsüz düşer. Masalın sonunda ise kahramanın kaderi tersine döner. Ebubekir, hem bir yörenin padişahı olur, hem ailesine kavuşur hem de kendisine zarar veren

tüccarı cezalandırır. Dolayısıyla masalın bütün olay örgüsü Ebubekir etrafında şekillenir.

Masalda diğer eylem alanları olan “aranan kişi, gönderen ve düzmece kahraman” anlatıda yer verilmemiştir.

Sonuç

Mardin yöresinden derlenen “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” masalı üç hareket alanından oluşmuştur. Masalın birinci hareketi Ebubekir’in rüya görmesiyle başlar ve rüyada kendisine soru soran adama cevap vermesiyle sonlanır. Masalın ikinci hareket alanı da kahramanın, eşini ve çocuklarını yanına alarak köyü terk etmesiyle başlar. Bu olay dizisinde kahraman, bulunduğu köyde hanımını ve iki çocuğunu da kaybeder. Fakat kahraman gösterdiği sabır neticesinde o yörenin paşası olur ve masalın ikinci hareketi bu şekilde sonlanır. Üçüncü hareket alanında ise kahraman, hanımını kaçıran tüccarı bulmaya çalışmasıyla başlar ve bir süre sonra tüccarı bulup cezalandırmasıyla olaylar sonlanır. Dolayısıyla masaldaki olaylar dizisi şu şekilde açığa çıkmıştır:

I. Hareket: (D2) - (E 2) - (D2) - (E7). **II. Hareket:** (β 1) (ε1) (ζ 1) (A 1) (C) (β1) (a 1) (H1) (I3) (K4). **III. Hareket:** (H 2) - (K4) - (I2) - (U) - (wo).”

Vladimir Propp, Rus masalları üzerinde geliştirdiği yapısalılık metoduyla dünya üzerinde farklı toplumlara ait masalların ortak bir yapıda olduğunu savunmuştur. Üzerine inceleme yapılan Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı? masalında on dokuz fonksiyon tespit edilmiş ve masalın Propp’un masal çözümleme mantığına uygun bir metin olduğu görülmüştür. Propp’un morfolojik metodunda anlatıldığı gibi masal başlangıç durumu ile başlamaktadır. Ayrıca masalda bulunan tiplerin morfolojik yöntemde olduğu gibi belirli eylem alanlarına sahip olduğu görüşü açığa çıkarılmıştır. Bu eylem alanları ile doğrudan bağlantılı olarak karakterlerin nitelikleri de somut bir şekilde varlığını korumuştur. Masal, bir kötülük ile başlamıştır fakat kahramanın mücadelesi ile zafere ulaşmıştır. Sonuç olarak; “Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?” masalında Propp’un belirlediği fonksiyon ve eylem alanlarına rastlanmış ve masalın yöneme uygun olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2002). Taşeli Masalları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bars, M. E. (2014). Vladimir Propp'un Yapısal Çözümleme Yöntemi Çerçevesinde "Battal Gazi Destanı" Filminin İncelenmesi. Tarih Okulu Dergisi, 7(8), s. 79-97.
- Boratav, P. N. (2016). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Çıblak, N. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. Dil ve Edebiyat Dergisi, (638), s. 127-140.
- Demir, R. ve Öztürk, M. (2022). Âşık Garip Hikâyesinin Yeni Bir Varyantı ve Çözümlemesi, Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 5(1), s. 72-81.
- Elçin, Ş., (2011). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (1975). Elazığ Masalları (metin-inceleme) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Gürdal, C. (2012). Propp Metodunun Türk Halk Müziği Araştırmalarında Uygulanması Üzerine Bir Deneme. Milli Folklor Dergisi, s. 53-55.
- Kaval, Y. (2019). Tunceli'den Derlenen Masallar (Metin-İnceleme). Doktora Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, E. G. (2018). Farklı Yüzyıllar Aynı Biçimler: V. Propp'un İşlevsel Yaklaşımı Çerçevesinde Alacakaranlık Film Serisi Üzerine Bir Çözümleme ve Kitle Kültürü Sineması Eleştirisi. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4(3) s. 467 - 482.
- Propp, V. (2017). Masalın Biçimbilimi-Olağanüstü Masalların Yapısı. (M. Rifat, S. Rifat Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2016). Masal Araştırmaları I. Ankara: Akçağ Yayınları

- Sakaoğlu, S. (2002). Gümüşhane ve Bayburt Masalları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2020). Turan Masalları. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Strauss L. (1993). "Structure and Form: Reflections on a Work by Vladimir Propp". Theory and History of Folklore. The University of Minnesota Press: Minneapolis, (Translated by A.Y. Martin and R.P. Martin).
- TDK, (2019). Büyük Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temel, S. (2010). Propp Metodu ve Bir Karagöz Metnine Uygulanması. Sanat Dergisi, S. 8. s. 85-106.
- Todorov T. (1987). The Poetics of Prose. Cornell University Press: Ithaca, New York.
- Thompson S. (1955). Motif Index of Folk Literature. Indiana University Press.
- Yiğit, S. (2018). Lâmi'î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinin Vladimir Propp'un Masal Çözümleme Metoduna Göre İncelenmesi. Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), s. 76-95.

EK-1: Kaynak Kişi

Arslan, H., 1960 doğumlu, ilkokul terk, ev hanımı. (Derleme tarihi: 12.05.2021).

EK-2: Masal Metni: Felaket Şimdi mi Gelsin Sonra mı?

Bir varmış bir yokmuş zamanın birinde çiftçilikle uğraşan bir adam varmış. Bu adamın ismi Ebubekir'miş. Ebubekir'in bir hanımıyla iki erkek evladı varmış. Bir gün Ebubekir rüyasında çok tuhaf bir rüya görmüş. Rüyasında yaşlı bir adam yanına gelip:

— Felaket şimdi mi gelsin sonra mı gelsin? demiş.

Ebubekir bu rüyayı neden gördüğünü anlamamış biraz da korkmuş. Adam aynı rüyayı birkaç defa daha görmüş. Sonra Ebubekir gitmiş bu rüyayı hanımına anlatmış. Hanımı da demiş ki:

— Bey bir daha aynı rüyayı görürsen o zaman cevap ver, demiş.

Adam da demiş ki:

— Ne diyeyim?

Hanım da demiş ki:

— Biz şimdi genciz. Felaket gelse de şimdi gelsin. Biz yaşlanınca zor olur, demiş.

Ebubekir hanımını dinlemiş. Bir akşam aynı rüyayı görünce yaşlı adama cevabını vermiş. Demiş ki “felaket şimdi gelsin”. Ebubekir rüyadan uyanmış. O gün kurtlar ahıra girmiş. Tüm inekleri yemiş. Ertesi gün de Ebubekir'in evi yanmış. Zar zor canlarını kurtarmışlar. Ebubekir bu iş böyle olmayacak demiş. Almış hanımını ve çocuklarını yola koyulmuş. Yani adam köyü terk etmiş. Çünkü elde avuçta hiçbir şeyleri kalmamış. Ebubekir başka bir köye gitmiş. O köyün ağasından iş istemiş. Ağa, Ebubekir'in başına gelen olaylara üzülmüş. Onu köyde çoban yapmış. Orada her şey yolundayken bir gün köye zengin bir tüccar gelmiş. Tüccar o köyde mal, mülk almaya gelmiş. Köyün ağası, tüccarı karşılamış. Tüccar, ağaya demiş ki:

— Benim yemeklerimi yapacak ve kıyafetlerimi yıkayacak biri lazım.

Ağanın aklına Ebubekir'in hanımı gelmiş. Ağa, tüccara:

— Bizim köye yeni gelen fakir bir aile var. Adam yanımızda çobanlık yapıyor, hanımı da ev hanımı. Onlar sana yardım eder. Sen de onlara üç beş kuruş yardımda bulunursun, demiş.

Tüccar kabul etmiş. Ağa, Ebubekir'e olan biteni anlatmış. Ebubekir de hanımına anlatmış. Hanım bu işe sevinmiş. Hemen birbirinden güzel yemekler pişirip kocasına vermiş. Ebubekir, yemekleri alıp tüccara götürmüş. Tüccar yemekleri çok beğenmiş. Ebubekir'in hanımı, tüccarın kıyafetlerini de yıkamış, güzelce katlamış sonra kocasına vermiş. Ebubekir, kıyafetleri alıp tüccara vermiş. Tüccar bir bakmış ki tertemiz kıyafetleri mis gibi kokuyor. Tüccar kendi içinden demiş ki:

— Ne marifetli, becerikli bir kadın bu ya. Keşke benim de böyle bir karım olsaydı.

Tüccar, kadının kim olduğunu çok merak etmiş. Tüccar, kadını ağaya sormuş. Ağa, kadının Ebubekir'in hanımı olduğunu söylemiş. Tüccarın köyde işleri bitmiş. Köyün ağasıyla vedalaşıp köyden uzaklaşmış. Sonra tüccarın kafasına bir şeytanlık düşmüş. Köyden çıkarken Ebubekir'in evine uğramış. Kapıyı çalmış tüccar. Ebubekir'in hanımı tüccarı tanımıyormuş. Kadın, adama demiş ki:

— Kime bakmıştın beyim?

Tüccar demiş ki:

— Ebubekir'in hanımına bakmıştım. Ona yemeklerin ve kıyafetlerin parasını verecektim, demiş.

Tüccar öyle deyince kadın:

— O kişi benim, demiş.

Tüccar, kadını omzuna almış, atına bindirmiş. Çocuklar, annelerini görünce arkasından koşup ağlamış ama fayda etmemiş. Tüccar, kadını kaçırmış. Ebubekir, akşam yorgun argın işten dönmüş. Bir bakmış ki çocuklar ağlıyormuş. Adam, evlatlarına:

— Ne oldu niye ağlıyorsunuz? demiş.

Çocuklar:

— Bir adam geldi annemizi zorla götürdü, demiş.

Ebubekir hemen ağanın yanına gitmiş, derdini anlatmış. Ağa, o kişinin tüccar olduğunu söylemiş. Ebubekir eve gelmiş. Çaresizce

evde çocuklarıyla beraber beklemeye başlamış. Ertesi gün adam, çocuklarına:

— Çocuklar kalkın hazırlanın bu köy de bize yaramadı. Başımıza gelmeyen kalmadı. Buralardan gidelim, demiş.

Ebubekir, çocuklarını alıp yola çıkmış. Uzunca bir yol yürümüşler. Sonra yorulup bir derenin kenarına oturmuşlar. O arada oraya aç bir kurt gelmiş. Ebubekir derenin kenarında dinlenirken bir ses duymuş. Bir bakmış arkasına. Kurt bir çocuğunu kapmış. Ebubekir, kurdun arkasından koşmuş ama yakalayamamış. Orada Ebubekir çok öfkelenmiş bağırması:

— Evladımı kurt kaptı bu da mı başımıza gelecekti, demiş.

Diğer çocuk da kurdu görünce çok korkmuş. Etrafa doğru kaçarken ayağı kaymış ve dereye düşmüş. Dere de çok hızlı akıyormuş. Çocuk dereye kapılmış. Ebubekir, dereye kapılan oğlunu da görünce artık elden ayaktan düşmüş. Adam günlerce su kenarlarını dolaşmış ama oğlunu bulamamış. En son adam pes etmiş. Yere çömelmiş sonra da hüngür hüngür ağlamış. Ebubekir haftalarca o oturduğu yerden kalkmamış, perişan olmuş. Ebubekir bu kadar felaketten sonra hayata küsmüş, kimseyle konuşmamış. Gitmiş başka bir köye. O köyün en uç yerinde bir dağ varmış. Ebubekir gitmiş dağın tepesinde yaşamaya başlamış. Aradan yıllar geçmiş.

Ebubekir'in yaşadığı ülkede padişah seçimleri olmuş. Tüm ülkenin insanların dağın tepesindeki boş alanda toplanmış. Ebubekir o kalabalığı görünce şaşırılmış ama oraya da gitmemiş. O ülkenin padişah seçimi bir güvercinle yapılıyormuş. Vezir, güvercini uçurmuş. Kuş, kimin omzuna konarsa padişah o kişi oluyormuş. Vezir, güvercini uçurmuş. Kuş gelmiş Ebubekir'in omzuna konmuş. Köylülerden birileri vezire demiş ki:

— Bu üstü başı yırtık adamı padişah yapmayalım, kuşu tekrar uçur.

Vezir ilk başta kabul etmemiş ama birkaç kişi daha aynı şeyi söyleyince vezir, kuşu tekrar uçurmuş. Kuş havada uzunca bir süre uçmuş sonra yine gelmiş Ebubekir'in omzuna konmuş. Hal böyle olunca vezir gelmiş durumu Ebubekir'e anlatmış. Ebubekir, vezire:

— Ne padişahlığından bahsediyorsun? Başıma gelmeyen kalmadı. Ben istemiyorum, demiş.

Vezir ona kuralları anlatmış. Ebubekir kabul etmiş ve ülkenin padişahı olmuş. Ebubekir saraya gelmiş, üstünü değiştirmiş sonra da vezirleri toplamış. Ebubekir, vezirlere:

— Ülkede bana annesi ve babası olmayan iki evlatlık bulup getirin onlar benim vezirlerim olsun, demiş.

Vezir ülkede iki evlatlık bulup getirmiş. Padişah bu iki oğlanı kendine vezir yapmış. Padişah, vezirleri tekrar toplamış. Padişah, vezirlere

— Ülkede ne kadar tüccar varsa ülkeden çıkarın, demiş.

Padişahın bu emri üzerine tüm askerler ve vezirler tüccarların evine gitmiş ve onları tutuklamış. Padişahın vezirleri olan oğlanlar da bir tüccarın evine girmiş. Evde yaşlı bir kadın varmış. Kadın konuşmaya başlayınca oğlanlardan biri kadının, annesi olduğunu anlamış. Oğlanlar konuşunca da anne, iki vezirin de kendi evlatları olduğunu anlamış orada hepsi birbirlerine sarılıp ağlamışlar. Biraz sonra da tüccar eve gelmiş. Tüccar evde askerleri görünce öfkelenmiş ve saraya gitmiş. Tüccar, padişaha:

— Senin askerlerin benim eve destursuz girdi. Karım evde tek başına kalıyor. Siz de hiç utanma yok mu? demiş.

Padişah bu duruma biraz öfkelenmiş ve tüccarın evine gitmiş. Padişah, eve girmiş. Bir bakmış ki bir kadınla iki askeri orada ağlıyor. Padişah olanlara anlam verememiş. Padişah, kadının yüzüne bakınca onu tanımış. Hanım da kocasını tanımış. Orada Ebubekir hanımına sarılmış. Padişah, evlatlık olan vezirlerin de kendi oğulları olduğunu öğrenmiş. Ebubekir, çok mutlu olmuş. Herkes başından geçenleri bir bir anlatmış. Padişah, tüccarı zindana attırmış. Tüccar ömrünün sonuna kadar zindanda kalmış. Ebubekir de ailesine kavuşmuş ve mutlu mesut bir hayat sürmüş.